

Hıristiyan Birliği Projeleri ve Ermeniler (XVII ve XVIII. Yüzyıllar)

Selim Hilmi Özkan*

Özet

1071 Malazgirt Savaşı sonrası Türklerin Anadolu'ya girmesi ile birlikte Türkleri durdurmak amacı ile 1096 yılında başlayan Haçlı Seferleri kesintisiz olarak yüzlerce yıl devam etti. 1096'dan günümüze uzanan süreçte Avrupalı devletler Türklerle karşı birçok alanda ittifaklar kurdular. Bu ittifaklar genelde Anadolu'dan Türkleri atmak ve Türklerin egemenliğinde yaşayan Hıristiyanları özgürleştirmek temelinde olmuştur. Bu çalışmamızda Ermeni milliyetçiliğinin oluşmasında ve gelişmesinde önemli bir paya sahip olan haçlı ittifakları ve Hıristiyan birliği projeleri ile bunların Ermeniler üzerinde etkileri üzerinde durulacaktır. Çalışmamızın ana malzemesini Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan arşiv kayıtları oluşturmaktadır.

Giriş

Osmanlı Devleti farklı etnik köken ve dini inanca sahip unsurların bir arada yaşadığı bir ülkeydi. Ermeniler de Osmanlı idaresinde yaşayan farklı etnik kökendeki topluluklardan biriydi¹. Her etnik ve dini inanca sahip topluluk gibi Ermeniler de Osmanlı sistemi

içerisinde rahat ve barış içerisinde yüzyıllar boyu yaşamışlardır. Fakat Avrupalı Devletler Türklerin Anadolu'ya girmesinden başlamak üzere Doğu'da Müslümanların egemenliğinde kalan Hıristiyanları bu baskı! ve hâkimiyetten kurtarmayı kendilerine bir vazife addetmişlerdir. Bu amaçla her fırsatta Türkler üzere bir haçlı ittifakı kurmayı denemişlerdir. İlerleyen zamanlarda da çeşitli antlaşmalar ile Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan Hıristiyanların hamiliğini almaya çalışmışlardır. Bu devletlerden özellikle İngiltere, Fransa ve Rusya Osmanlı coğrafyasında yaşayan Hıristiyanları kendi amaçları için kullanmaktan geri durmamışlardır. Özellikle XVII. yüzyıldan itibaren Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunmuş olduğu durumu da dikkate alarak birçok alanda ortak hareket etmeye başladılar. Bilhassa Ermenilerin Osmanlı Devletine karşı kışkırtılması konusunda hiç fikir ayrılığına düşmemeye özen gösterdiler. Fransa'nın 1604'te yenilenen kapitülasyonlar ile Katolikler üzerinde himaye hakkı elde etmesiyle Fransa, Osmanlı coğrafyasında yaşayan Hıristiyanları çözme ve bilhassa Ermenileri Katolikliğe geçirme konusunda daha etkin rol oynamaya başladı². Çünkü bu yolda başarıya ulaşabilmek için en önemli adım, Gregoryen olan Ermenilerin Katolikleştirilmesiydi. Bunun içinde başta Fransa olmak üzere batılı devletler Hıristiyanların birlik ve beraberlik içerisinde hareket edebilmesi ve Ermenilerin Katolikleştirilmesi için birçok alanda girişimlerde bulunmuşlardır.

1. Kutsal İttifak, Hıristiyan Birliği Projeleri ve Ermeniler

Türklerin Anadolu'ya girmesinden sonra Avrupalı devletler tarafından Türklerle karşı Haçlı Seferleri başta olmak üzere

(*) Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi, shilmi@yildiz.edu.tr

- (1) Ayten Sezer Arıç, "Osmanlı Eğitim Sisteminin Ermeni Milliyetçiliğinin Doğuşuna Tepkisi", *Hosgöründen Yol Ayrımına Ermeniler*, C. I, Kayseri, 2009, s. 254.
- (2) Recep Şahin, *Tarih Boyunca Türk İdaelerinde Ermeni Politikaları*, İstanbul, 1988, s. 91; Davut Kılıç, "Osmanlı Ermenileri Arasında Katolik Kilisesinin Kuruluş Faaliyetleri", *Yeni Türkiye*, (Ermeni Sorunu Özel Sayısı II.), 38, Mart, 2001, s. 728.

birçok defa birliktelikler kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda ilerlemeye başlaması ile ise bu birliktelikler daha fazla yoğunluk kazandı. Bunun sebebi Osmanlıyı durdurmak daha sonra ise Balkanlar ve Anadolu'dan uzaklaştırmaktı. Bu amaçla 17. yüzyılda Fransa Başbakanı Mazarin (1602-1661) tarafından bir ittifak daha ortaya atıldı. Mazarin, Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin müttefiki olmasını görmezden gelerek Girit'in Osmanlı tarafından fethini engelleyebilmek için girişimlerde bulunmuştur. Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa, Fransa'nın Girit'e yapmış olduğu yardımları öğrenince Fransız elçisini teşrifat kurallarına aykırı olarak oturduğu yerden kabul etmiştir. Durumun devam etmesi üzerine daha sert tedbirlere başvuran Osmanlı Devleti, Fransa ile olan ticaret ahitnamelerini yenilemeyerek Fransa'nın bu durumuna tepki göstermiştir³. Fransa ise ilerleyen yıllarda Hıristiyan Birliği konusundaki tutumunu değiştirmeyerek Viyana'nın Osmanlı kuvvetleri tarafından ikinci defa kuşatılması sırasında Avusturya ile aralarındaki savaşı durdurarak Hıristiyan ittifakına gizli bir destek vermiştir⁴.

Bunlar arasında özellikle Fransa ve Avrupalı Devletler, Osmanlı sınırlarında yaşayan gayrimüslim tebaayı kendi emellerine ulaşmada siyasi bir araç olarak görmüşlerdir. Rusya kendi çıkarlarına hizmet edecek bir Ermenistan'ın kurulmasını her zaman desteklemiştir. Rusya kendi emelleri için Ermeni milliyetçiliğini desteklerken, Fransa ve İngiltere Ermenilerin Rusya'nın çıkarlarına hizmet etmemeleri için girişimlerde bulunmuşlardır. Bu çerçevede Osmanlı coğrafyasında yaşayan Ermeniler üzerinde Fransa Katolik, Rusya Ortodoks, İngiltere ve Amerika Protestanlık propagandası yapmaya başladı. Bu propagandaların etkisi ile Ermeniler de Avrupalı devletlerin desteğine ihtiyaç duymaya başladılar. Mesela Osmanlı Devleti'nin Kutsal İttifak devletleri ile savaştığı yıllarda Ermeni din adamı Israel Ori, 1698-1711 yılları arasında Fransa, İngiltere, Almanya ve Rusya'ya ziyaretler yapmış ve bu seyahatinde Türklere

karşı haçlı ittifakını genişletmek için çalışmalarında bulunmuştur⁵. Bu sayede bağımsız bir Ermenistan kurulabileceğine inanmıştır.

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı-Rus savaşları devam ederken Katolik Hovsen Argutyanyan Rusya ile Osmanlı arasında bağımsız bir Ermenistan devleti kurmak için Ruslarla işbirliği içerisinde olmuştur⁶. Rusya Kutsal İttifak'a dâhil olduktan sonra ve bilhassa Karlofça ve İstanbul Antlaşmaları sonrasında Osmanlı topraklarında yaşayan Ermeniler ile ilgilenmeye daha fazla ağırlık vermiştir. Rus çarları bu uğurda Osmanlı topraklarındaki Rum ve Ermeni cemaati ile yakın bir ilişki içerisinde olmuştur. Bu amaçla da Eçmiyazın Katogikosu Simon'un ölümünden sonra yerine geçen Essai (1702-1728), Çar'a giderek Ermenilerin ayaklanmasına taraftar olduğunu ve gizli melikler grubuna iştirak ettiğini bildirmiştir⁷. Moskova rahiplerinden Varlam Şermetoğlu İstanbul ve Kudüs'te kilise ve manastırları ziyaret ederek ahaliyi bu yönde tahrik etmiştir. Bu hareketinin öğrenilmesi üzerine buradan kaçan Şermetoğlu Kıbrıs'a geçmiş ve burada Lefkoşe kadısı tarafından 27 Ocak 1713 tarihinde yakalanmıştır. Yakalandığı zaman üzerinden kutu içerisine saklanmış iki yüz kadar haç çıkmıştır⁸.

2. Hristiyan Birliği Yolunda Misyonerlik Faaliyetleri ve Ermeniler

Avrupa karşısında yüzyıllar boyu ege-menlik ve üstünlük kurmuş olan Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve yıkılmasında Avrupalı misyonerlerin payı büyük olmuştur.

- (3) Faruk Bilici, "XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Türk-Fransız İlişkileri, Gizli Harpten Objektif İttifaka" *Türkler - Osmanlı*, C. I, Ankara, 2001, s. 482.
- (4) Donald Quataert, "Ottoman History Writing and Changing Attitudes Towards the Notion of "Decline", <http://www.os-ar.com/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&tid=501961>; Baron Joseph Von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. VI, İstanbul, 2000, s. 412.
- (5) Esme Saraç, "Uluslararası Gelişmeler Işığında 19. Yüzyıl Boyunca Rusya'nın Ermeni Sorununa Bakışı", *Hogörüden Yol Ayrımına Ermeniler*, C. 2, Kayseri, 2009, s. 114.
- (6) Esat Uras, *Taribte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul, 1987, s. 750.
- (7) Erdem Çakır, "Ermeni Sorununun Yaratılmasında Misyonerlerin Rolü" <http://www.geocities.com/begunay/z25.htm?20083>. Erişim: 15 Aralık 2013.
- (8) BOA, C. HR, 2/77.

Misyonerler diğer coğrafyalarda olduğu gibi Osmanlı coğrafyasında da Hristiyanlık fikir ve düşüncesini yaymak için işe koyulmuşlardır. Bu fikir zamanla Doğu Hristiyanlarını esaretten kurtarma amaç ve emeline dönüşmüştür. Misyonerliğin nihai hedefi tüm dünyanın Hristiyanlaştırılmasıdır. Şayet bu mümkün olmazsa Hristiyanlık dışında kalan insanları kendi dinlerinden soğutmak, şüpheye düşürmek ve sonraki nesiller yoluyla da tamamen dinlerinden döndürmektir⁹.

Misyonerlerin Anadolu ve İstanbul'a gelmeleri 13. yüzyıla kadar iner. Osmanlı topraklarına ilk gelen misyonerler ise Katoliklerdir. Fransız olan bu misyonerler başlangıçta İstanbul'daki azınlıklar ile ilgilenmeyi tercih ettiler. Daha sonra Anadolu'nun her tarafına yayılarak Hristiyan topluluklar ile yakından ilgilendiler. Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren ikinci grup misyonerler Protestanlar olmuştur¹⁰.

Papa Skist Quint(1585-1590) Ortodoks, Katolik ve Protestan ülkelerin desteğini de alarak Osmanlı topraklarında Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelere elçiler ve heyetler göndermiştir¹¹. 1630 yılına gelindiğinde ise Fransa, Ermeniler üzerindeki Katolik propagandasını artırmıştır. Hatta onlara Katolik olmaları karşısında Fransa'nın himayesi sözünü vermiştir. Bu çalışmalar ile Ermeniler arasında Katolik mezhebini tercih edenlerin sayısı artmaya başladı. Fakat Ermenilerin Katolik mezhebine geçmeye başlamaları Ermeni Patriğini rahatsız etti. Patriğin yaptığı şikâyet üzerine Galata'da bulunan bazı kiliseler misyonerlik yaptıklarından dolayı kapatıldı¹².

Papalık misyonerlik faaliyetlerini daha düzenli yürütebilmek için 1662'de Misyon Bakanlığı kurmuştur. Bunun ardından Paris'te Dış Misyonlar Papaz Okulu kurulmuştur. Bu okulda eğitim gören din adamlarının bütün masrafları doğrudan papalık propaganda dairesince karşılanmıştır. Bu safhadan sonra Osmanlı topraklarında yaşayan Ermeniler üzerindeki Katolik misyoner faaliyetleri

biraz daha artmıştır. Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan diğer Hristiyan topluluklar gibi Ermeniler de sık sık batılı Hristiyan devletler ve misyonerler tarafından mezhep değiştirmeye zorlanmışlardır. Misyonerler bu işi yaparken Ermeni din adamlarından da destek alma yoluna gitmişlerdir. Katolik mezhebinin faaliyeti sonucu bir kısım Ermeni Katolikliği benimsemiştir. Bu durum Osmanlı Hükümetleri tarafından engellenmek istenmişse de Ermeni Katoliklerin sayısı giderek artmıştır¹³.

Fransa kralı XIV. Lui, Osmanlı hükümeti ile Fransa arasındaki dostluğu ileri sürerek, 1673 yılında yenilenen kapitülasyonlar ile Osmanlı topraklarında bulunan rahiplere meşruiyet kazandırmıştır. Bu ayrıcalıkları fırsat olarak değerlendirip istismar eden Fransız sefiri Marguis De Bonnac, İstanbul'dan XIV. Lui'ye yollamış olduğu mektupta; *"Ermeniler ile aralarındaki ihtilaflarda gerekmedikçe Türklere müracaat edilmemelidir. Bizim için tutulacak yegâne yol, Ermeni kiliselerinin yöneticilerini idare ederek hâkimiyetlerine doğrudan müdabale edilmeyeceğini, fiili ve siyasi hiçbir menfaatin meselelerine dâbil olmadığını, Türklerin boyunduruğundan umumi bir kurtuluşa ulaşabilmek için aramızdaki problemleri azaltarak birbirine yaklaştırmaktan ibaret olduğuna ikna etmektir."* demiştir. XIV. Lui döneminde Fransız elçilerin, bu şekilde Osmanlı Devletine tâbi Hristiyanları Katolik yapma gayretine girişerek, tahrik etmek suretiyle çevirdikleri siyasi entrikalar ve casusluk peşinde koşmaları, Osmanlı-Fransız münasebetlerini de gerinleştirmiştir¹⁴.

Katolik misyonerlerin ve Papalığın çalışması sonucu XVII. yüzyılda Sakız Adasında ve ülkenin çeşitli yerlerinde Hristiyan azın-

(9) İbrahim Erdal, "Amerikan Belgelerine Göre; Ermeni Milliyetinin Oluşumunda Yabancı Devletlerin ve Yardım Kuruluşlarının Rolü", *Hogğörülen Yol Ayrımına Ermeniler*, C. 2, Kayseri, 2009, s. 350.

(10) M. Metin Hülagü, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyoner, Ermeni, Terör ve Amerika Çerçevesinde Türkiye", *Hogğörülen Yol Ayrımına Ermeniler*, C. 3, Kayseri, 2009, s. 98.

(11) Ulvi Keser, "Uluslararası Petrol Rekabeti Bağlamında Fransa'nın Ortadoğu Politikası ve Ermeni Yaklaşımı", *Hogğörülen Yol Ayrımına Ermeniler*, C. 4, Kayseri, 2009, s. 256.

(12) Kılıç, a.g.m., s. 728.

(13) BOA, C. ADL, 48/2899, 87/5211; BOA, C. ZB, 67/3321.

(14) Kılıç, a.g.m., s. 728.

lıklardan birçoğu Katolik mezhebine geçmiştir. Bu şekilde Marunî, Rum, Süryani ve Ermenilerden Katolikliği kabul edenlerin sayısı artıyordu. Katolik propagandası en çok Ermeniler arasında etkili oldu. Mesela 16 Aralık 1676 tarihinde Mostar kasabasında daha önceleri Hıristiyanlara ait kilise ve mabed bulunmadığı halde Latin mezhebine mensup Hıristiyanların Dubrovnik elçisi eliyle yaptırıldıkları kiliseler ile evlerinde İncil okutup reayaya vaaz ve nasihat etmeye başlamışlardır¹⁵. Öyle ki; misyonerler, 1691 yılından itibaren 30 bin Ermeni'nin Katolik Kilisesi'nin hâkimiyetini tanıdığını ifade ederek, Halep'te Yakubi ve Süryaniler üzerinde etkileyici propagandalar yaptılar. Mesela Diyarbakır'da Yakup Süryani taifesi rahibi Bidros isimli rahip kendi cemaati arasında Frenk mezhebi propagandası yaptığından dolayı şikâyet olunarak yerine milletlerinin itimadını kazanan Körgis'in rahip tayin olunması için hükümetten 26 Haziran 1695 tarihinde istekte bulunmuşlardır¹⁶. Bu propagandalar karşısında Katolik mezhebini Ermeniler arasında yayılmasını önlemeye çalışan Osmanlı hükümeti, misyonerleri ve onlara yardımcı olanları 1697 yılında Limni adasına sürdü¹⁷. Erzurum'da da Frenk ayinini taklit eden Moderkan Manastırı Papazı 16 Haziran 1702 tarihinde azlolunarak yerine Papaz Artin tayin olunmuştur¹⁸.

XVIII. yüzyılın başlarına doğru Ermeniler üzerindeki Katolik baskısı daha fazla artmaya başlamıştır. Başta Fransa'nın Osmanlı sefirleri olmak üzere Avrupalı sefirler ve misyonerler 1700'lü yıllardan itibaren Ermenilerin tarihini, dilini ve edebiyatını öğretecek eserler neşrederek el altından dağıtmışlardır¹⁹. 1701 yılı Ağustosunun başlarında İstanbul Kaymakamına yollanan bir hükümdede İstanbul'daki Sulumanastır'da Ermeni rahiplerinden Haçador, Ermenileri Katolikleştirmek istediğinden dolayı kürek cezası ile Tersane-i Âmire zindanına gönderilmiştir. Aynı yıl Ermeni Patrik Sahak da Ermenilerin ayinine fesad karıştırarak Ermeni milleti içerisinde tefrika sokmaya çalıştığından dolayı

Tersane-i Âmirede hapsolunmuştur. Bu hükümdede ikinci bir emre kadar patriğe zarar verilmemesi de ilave edilmiştir. Patrik Sahak, Ermeni milleti arasına tefrika sokmaya çalışmasından dolayı da daha sonra Erzincan kazasında bulunan Subuh Dağı'ndaki Çanlı Kilise Manastırı rahipliğine tayin olunmuştur²⁰. Ermeni milleti arasına tefrika sokmak için, patriklere yardımcı olan Avrupalı Katolikler ülke dışına sürülmüş ve Erzurum'da bulunan misyoner okulları da kapatılmıştır. Bu çalışmalar sonucu Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan Ermenilerin, Avrupalı misyonerler tarafından Katolikleştirilmesinin ve inanç sistemlerinin bozulmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır²¹. Her ne kadar Ermeniler arasında Katolik propagandasının önüne geçilmeye çalışılmış ise de bu durum engellenememiştir. Çünkü Ermeniler arasındaki Katolik propagandasından Ermeni patriği de sürekli rahatsızlığını ifade etmiştir. Patrik 1705 yılında divana sunmuş olduğu bir arzında Avrupalı Katoliklerin kitaplar basarak Ermenileri din değiştirmeye zorlamasından şikâyetini dile getirmiştir²². Aynı günlerde Katolik ayini yapan on Ermeniden altısı tutuklanmış, bunların dördü ise firar etmiştir²³.

Katolikler sadece İstanbul'da misyonerlik yapmıyorlardı. Onlar Anadolu'nun her tarafına yayılarak Hıristiyanların yaşadıkları yerlerde Katolik propagandasını artırmışlardır. Mesela Sivas ve çevresinde faaliyet gösteren doktor, rahip, papaz kılığındaki misyonerler köy köy dolaşarak halkı Hıristiyanlaştırmak istediklerinden dolayı Sivas dışına çıkarılmaları hususunda 16 Ağustos 1708 tarihinde hüküm gönderilmiştir²⁴. Bunun yanında Ermeniler arasında ihtilaf çıkarmak

(15) BOA, C. ADL, 70/4185.

(16) BOA, C. ADL, 32/1914.

(17) Ahmet Refik, "Osmanlı İmparatorluğunda Fener Patrikhanesi ve Bulgar Kilisesi", *TTEM*, No:8 (85), Sene:15, 1 Mart 1341, s. 76; Kılıç, *a.g.m.*, s. 730.

(18) BOA, C. ADL, 48/2899.

(19) Nejat Göyüncü, *Osmanlı İdaresinde Ermeniler*, İstanbul, 1983, s. 53; Kılıç, *a.g.m.*, s. 731.

(20) BOA, C. ADL, 50/3034.

(21) BOA, A. {DVNS.MHM.d -111, s. 643, 645.

(22) BOA, A.DVN, 310/99.

(23) BOA, A.DVN, 310/31.

(24) BOA, C. DH, 133/6602.

isteyenler hem Katolik kilisesindeki hem de Ermeni kiliselerindeki ayinlere katılarak Ermeniler arasındaki milliyetçilik fikirlerinin oluşmasında etkili olmuşlardır²⁵.

Bütün bu önlemlere rağmen Ermeniler arasında mezhep değiştirme eğiliminin devam ettiğini görmekteyiz. Mesela 21 Mayıs 1713 tarihinde Galata'da Katolik kilisesine girdikleri görülen altmış kadar Ermeni, tersanede kürek cezası ile cezalandırılmıştır²⁶. Yine aynı şekilde Venedik'e giderek orada Katolik ayini üzerine tahsil gören ve daha sonra Tokat'ta Ermeni rahiplerini ve Ermenileri ifsad etmeye çalışan Ermeni rahiplerinden Pelpos 18 Kasım 1722 tarihinde Ermeni patriğinin isteği üzerine Kemah kalesine hapsedilmiştir²⁷. Aynı tarihlerde Ermeni Patriği padişaha sunmuş olduğu bir arzında Halep'te bulunan Marunilerin Frenk ayini üzere ayin yaptıklarını ve reayaya baskı yaparak onların da Frenk ayini gibi ayin yapmaya zorladıklarını bildiriyor ve padişahтан bu baskıdan vazgeçilmesi için yardım istiyordu²⁸. Bu işe din adamları da alet olmuş ve halkı Katolik olmaya din adamları zorlamışlardır. İstanbul, Antakya ve Kudüs patrikleri bu durumdan rahatsızlıklarını padişaha bildirmişlerdir²⁹.

Patrikler bu rahatsızlık konusunda haklıydılar. Çünkü Bursa, İzmir ve Ankara çevresindeki Ermeniler arasında Katolik propagandası gizli ve hızlı bir şekilde devam etmekteydi. Ermeni milleti arasında Katolik propagandasının her geçen gün artması üzerine Ermeni patriği Avanis bu durumun engellenmesi amacıyla Divan-ı Hümayuna müracaatta bulunmuştur³⁰.

Daha önce de söylendiği gibi Katolik mezhebine geçen Ermeniler -misyonerler ile işbirliği içerisinde- diğer Ermenileri de bu mezhebe geçirmek için zorlamaya başlamışlardır. Mesela Ankara'da oturan Ermeni cemaatinden Koyun oğlu Sergis ve arkadaşları kendi hallerinde iken Frenk ayinine katılan ve Katolik inancına göre ayin yapan bazı zimmilerin tecavüz ve tazyiklerine uğradıkların-

dan dolayı İstanbul'a 8 Nisan 1741 tarihinde müracaat ederek davalarına bakılması için yardım talebinde bulunmuşlardır³¹. Galata Beyoğlu'nda görev yapan Ermeni cerrah Varteres Ermeniler arasında fitne çıkarmak istemesinden dolayı Midilli'ye sürgün edilmiştir³².

Katolik mezhebine mensup olan Hristiyanlar, Katolik mezhebinin Osmanlı Hristiyanları arasında yayılması için çeşitli yöntemlere başvurmuşlardır. Bu yöntemlerden birisi de okul açarak Hristiyanlığın yayılmasını sağlamaya çalışmalarıdır. İlk defa okul açma ayrıcalığına sahip ilk Avrupalı devlet Fransa olmuştur. Daha sonraki dönemlerde birçok devlet, Osmanlı sınırlarında okul açma ayrıcalığını elde etmiştir. Böylece Osmanlı sınırlarında açılan okul sayısı hızla artmıştır³³. Mesela Tokad'da bulunan Katolikler kilisenin yanında bulunan yirmi dönümlük devlet arazisini okul yapmak için kendilerine verilmesi talebinde bulunmuşlardır. Bu arazi öşür-i arazi ise öşür miktarı kadar bir bedel karşılığında okul yapımına müsaade edilmesi bildirilmiştir³⁴. Her türlü dini ve içtimai serbestliğe sahip olan Ermenilerin ise XVIII. yüzyılın sonlarına kadar ciddi anlamda bir eğitim kurumları yoktur. Ermeniler genelde bu tür ihtiyaçlarını kiliselerde ve özel eğitim şeklinde gidermişlerdir. Fakat XIX. yüzyıl ile birlikte Avrupalı Katolik misyonerlerden etkilenen Ermenilerin de Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kendi okullarını açmaya başladıklarını görmekteyiz.

Sonuç

Sonuç olarak Osmanlı vatandaşı olarak çok rahat bir hayat yaşayan Ermeniler dış

(25) BOA, *AE.SAMD.III*, 59/5878.

(26) BOA, *C.ADL*, 94/5664.

(27) BOA, *C.ZB*, 67/3321.

(28) BOA, *AE.SAMD.III*, 208/20085.

(29) BOA, *C.ADL*, 59/3570; BOA, *YB.04*, 4/75.

(30) BOA, *İE.DH*, 34/2955.

(31) BOA, *C.ADL*, 87/5211.

(32) BOA, *C.ZB*, 81/4035.

(33) Ersoy Taşdemirci, "Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar" *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, Kayseri, 2001, s. 14, 15.

(34) BOA, *C.MF*, 72/3554.

baskılar ile sürekli istismar edilmişlerdir. Bu durum XIX. yüzyılın sonlarına doğru Ermeni milliyetçiliğinin doğuşuna kadar aralıksız devam etmiştir. Ermeni din adamları da Ermeniler arasında milliyetçiliğin yayılmasında misyonerlere yardımcı olmuşlardır. Ermeni milletinden olmayan bazı kimseler hem Katolik kilisesine hem de Ermeni kiliselerine devam etmişlerdir. Osmanlı Devleti Hıristiyan toplumlar ve Gregoryen Ermeniler arasında yayılmak istenen Katolik propagandası ve misyonerlik faaliyetleri karşısında tedbir almış bile olsa bunun önüne geçememiştir. Bu durum zaman içerisinde Ermeniler arasında derin yaralar açacak durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Katolik propagandasının Osmanlı topraklarında başarılı olmasında Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki münasebetlerin büyük rolü olmuştur. Fransa bilhassa XIV. Lui zamanında, Osmanlı ülkesinde faaliyet gösteren Katolik misyonerleri, maddi, manevi ve siyasi anlamda desteklemiştir. Bunların yanında ve arkasında Fransa'nın olduğu gerçeği, Osmanlı Devleti'nin kesin sonuca gidecek sert tedbirler almasını geciktirmiştir. Bu durum da misyonerlerin cesaretlenmesine sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nin her bölgesine dağılan misyonerler, Fransa ve Papalığın gücünü de arkalarına alarak, nihayet Ermeni toplumunu "Gregoryen ve Katolik" olarak ikiye bölmeyi başarmışlardır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

- BOA, A. DVNS.MHM.d -111, s. 643, 645.
BOA, A.DVN, 310/31, 99.
BOA, AE.SAMD.III, 59/5878; 208/20085.
BOA, C. ADL, 32/1914; 48/2899; 50/3034; 59/3570; 70/4185; 87/5211; 94/5664.
BOA, C. DH, 133/6602.
BOA, C. HR, 2/77.
BOA, C. MF, 72/3554.
BOA, C. ZB, 67/3321; 81/4035

BOA, İE.DH, 34/2955.

BOA, YB.04, 4/75.

Kitap&Makale

ARIĞ, Ayten Sezer, "Osmanlı Eğitim Sisteminin Ermeni Milliyetçiliğinin Doğuşuna Tepkisi", *Hosgöründen Yol Ayrımına Ermeniler*, C. I, Kayseri, 2009.

BİLİCİ, Faruk, "XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Türk-Fransız İlişkileri, Gizli Harpten Objektif İttifaka" *Türkler - Osmanlı*, C. I, Ankara, 2001.

ÇAKIR, Erdem, "Ermeni Sorununun Yaratılmasında Misyonerlerin Rolü" <http://www.geocities.com/begunay/z25.htm?20083>. Erişim: 15 Aralık 2013.

ERDAL, İbrahim, "Amerikan Belgelerine Göre; Ermeni Milliyetinin Oluşumunda Yabancı Devletlerin ve Yardım Kuruluşlarının Rolü", *Hosgöründen Yol Ayrımına Ermeniler*, C. 2, Kayseri, 2009.

GÖYÜNÇ, Nejat, *Osmanlı İdaresinde Ermeniler*, İstanbul, 1983.

HÜLAGÜ, M. Metin, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyoner, Ermeni, Terör ve Amerika Çerçevesinde Türkiye", *Hosgöründen Yol Ayrımına Ermeniler*, C. 3, Kayseri, 2009.

KESER, Ulvi, "Uluslararası Petrol Rekabeti Bağlamında Fransa'nın Ortadoğu Politikası ve Ermeni Yaklaşımı", *Hosgöründen Yol Ayrımına Ermeniler*, C. 4, Kayseri, 2009.

KILIÇ, Davut, "Osmanlı Ermenileri Arasında Katolik Kilisesinin Kuruluş Faaliyetleri", *Yeni Türkiye*, (Ermeni Sorunu Özel Sayısı II.), 38, Mart, 2001.

PURGSTALL, Baron Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. VI, İstanbul, 2000.

QUATAERT, Donald, "Ottoman History Writing and Changing Attitudes Towards the Notion of "Decline", <http://www.os-ar.com/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&tid=501961>.

REFİK, Ahmet, "Osmanlı İmparatorluğunda Fener Patrikhanesi ve Bulgar Kilisesi", *TTEM*, No:8 (85), Sene:15, 1 Mart 1341.

SARAÇ, Esme, "Uluslararası Gelişmeler Işığında 19. Yüzyıl Boyunca Rusya'nın Ermeni Sorununa Bakışı", *Hosgöründen Yol Ayrımına Ermeniler*, C. 2, Kayseri, 2009.

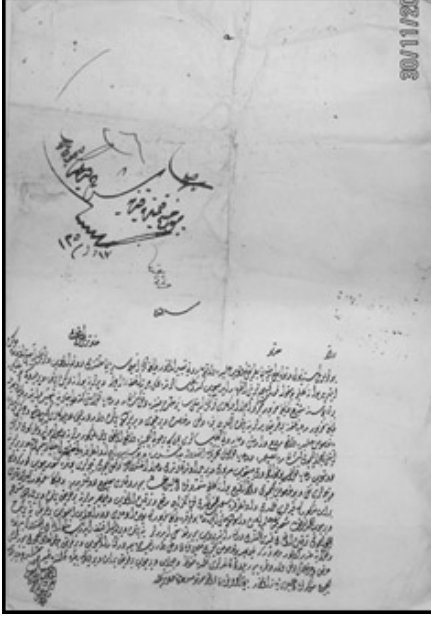
ŞAHİN, Recep, *Tarih Boyunca Türk İdarelerinde Ermeni Politikaları*, İstanbul, 1988.

TAŞDEMİRCİ, Ersoy, "Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar" *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, Kayseri, 2001.

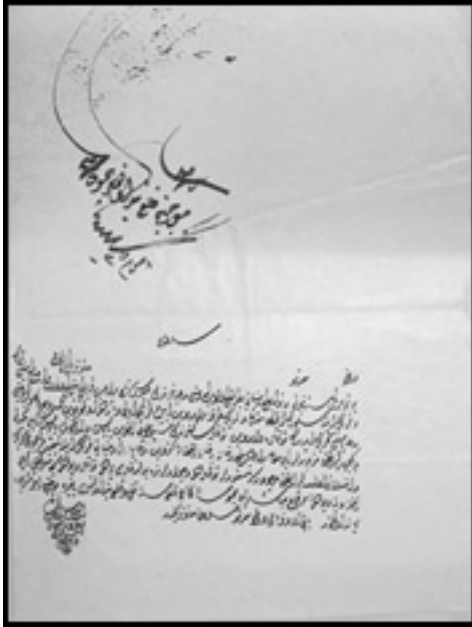
URAS, Esat, *Taribte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul, 1987.

Ekler

Belge 1: İstanbul Ermeni Patriğinin Halep'teki taifenin Frenk ayinini taklit etmemesi hususunda arzuhalı (BOA, AE.SAMD.III, 208720085).

Belge 2: Venedik'e giderek orada Frenk ayini tahsil ettikten sonra Tokad'a gelerek burada Ermeni rahipleri ve ahali üzerinde propoganda yapan şah hakkında (BOA, C.ZB, 67/3321).

Belge 3: Kudüs, Antakya ve İstanbul patriklerinin Katolik propoganası yapanlar hakkında sundukları arz (BOA, C.ADL, 59/3570).

